

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-207-33>

ЗОБРАЖЕННЯ ЕГАЛІТАРНИХ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ КРИЗЬ ПРИЗМУ ФЕМІНОЦЕНТРИЗМУ В СІМЕЙНІЙ САЗІ О. ЗАБУЖКО «МУЗЕЙ ПОКИНУТИХ СЕКРЕТІВ»

RECREATION OF EQUALITARIAN FAMILY RELATIONS THROUGH THE PRISM OF FEMINOCENTRISM IN O. ZABUZHKO'S FAMILY SAGA "MUSEUM OF ABANDONED SECRETS"

Румянцева-Лахтіна О.О.,
orcid.org/0000-0001-7588-3395

здобувачка вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня зі спеціальності «Філологія» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, викладач кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

У статті здійснено спробу проаналізувати сімейний роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» з точки зору зображення сімейних стосунків, які побудовані головними героями як егалітарні. До завдань, поставлених авторкою, належать такі: 1) відстежити кореляцію між фемінністю і маскулінністю, що зображуються в сучасній українській родині на прикладі образів героїв твору; 2) встановити, як авторка бачить ідеальну егалітарну родину з точки зору феміноцентризму; 3) окреслити роль жінки й чоловіка в сучасній егалітарній родині крізь призму авторської інтерпретації; 4) визначити жанрово-стильові особливості сімейної саги «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко, а саме акцентувати увагу на феміноцентризмі як на особливій визначальній рисі художньої прози письменниці і на унікальному явищі сучасної української жіночої літератури.

У ході дослідження спостережено, що одним із авторських посилів роману є зосередження на темі сімейних стосунків: героїня-інтелектуалка, яка впродовж життя не може побудувати стосунки із чоловіками, нарешті знаходить ідеального чоловіка й закохується в нього. Головних героїв об'єднує давня історія: Дарина Гоцинська знаходить старі світліни, веде журналістське розслідування й розгадає старі таємниці, Адріян Ватаманюк пов'язаний родинним зв'язком із персонажами на фото.

Через образи головних героїв та крізь призму феміноцентризму авторка зображує ідеальну егалітарну родину, наділяючи героїню рисами маскулінності, а героя рисами фемінності. Жінку зображено активною та рішучою, а чоловіка деякою мірою чутливим та емоційним. Та саме завдяки цьому їхні стосунки базуються на дружбі, взаємоповазі й любові. Кожен член цієї родини має рівні права й обов'язки та є відповідальним за свої вчинки.

Зроблено висновки, що саме така егалітарна родина, на думку авторки, яка відтворює сучасну сім'ю з позиції феміноцентризму, є ідеальною для сучасного українського суспільства.

Ключові слова: сімейна сага, егалітарна родина, гендерний підхід, феміноцентризм, фемінність, жіноче письмо.

The article attempts to analyze Oksana Zabuzhko's family novel "Museum of Abandoned Secrets" from the point of view of the depiction of family relations, which are constructed by the main characters as egalitarian. The tasks set by the author include: 1) to trace the correlation between femininity and masculinity that occurs in a modern Ukrainian family using the example of the images of the heroes of the work; 2) establish how the author sees an ideal egalitarian family from the point of view of "feminocentrism"; 3) outline the role of a woman and a man in a modern egalitarian family through the prism of the author's interpretation; 4) to determine the genre-stylistic features of the family saga "Museum of Abandoned Secrets" by Oksana Zabuzhko, namely, to focus on "feminocentrism" as a special defining feature of the writer's artistic prose and on a unique phenomenon of modern Ukrainian women's literature.

During the research, it was observed that one of the author's message of the novel is to focus on the theme of family relations: the heroine-intellectual, who throughout her life cannot build relationships with men, finally finds an ideal man and falls in love with him. The main characters are united by an ancient history: Daryna Goshchynska

finds old photos, conducts a journalistic investigation and solves old mysteries, Adrian Vatamaniuk is connected by family ties to the characters in the photo.

Through the images of the main characters and through the prism of “feminocentrism”, the author depicts an ideal egalitarian family, endowing the heroine with masculinity traits, and the hero with femininity traits. The woman is depicted as active and determined, while the man is somewhat sensitive and emotional. And thanks to this, their relationship is based on friendship, mutual respect and love. Each member of this family has equal rights and responsibilities and is responsible for his actions.

It was concluded that such an egalitarian family, from the point of view of the author, who reproduces the modern family from the position of “feminocentrism”, is ideal for modern Ukrainian society.

Key words: family saga, egalitarian family, gender approach, feminocentrism, femininity, women’s writing.

Постановка проблеми. Сімейні традиції завжди були предметом художнього відображення в літературі, адже ментальність і характер героїв, їхні дії та вчинки найповніше розкриваються в родинному колі. Зрештою, родинні взаємини – плідна тема для літературного твору, тож природно, що в українській літературі принаймні останніх двох століть їй приділено чимало уваги. В останні десятиліття в українській літературі з’являється плеяда жінок-письменниць, що є авторками популярних сімейних романів, адже українська жіноча проза «починає усвідомлювати себе як культурний феномен» [14, с. 3]. Наразі як серед українських, так і серед зарубіжних читачів відомі імена й твори жінок-прозаїків О. Забужко, М. Матіос, С. Андрухович, які репрезентують у своїй творчості концепцію родини егалітарної (від латинського *egalitäre* – зрівняльний), яка полягає в тому, що чоловік і жінка рівні між собою як особистості, тому вони мають рівні можливості для свого розвитку.

Гендер, безперечно, залишає свій слід як в літературних текстах, так і в історії літератури. У дослідженнях сучасної української жіночої прози незаперечним є той факт, що «жіноче письмо» має свої ознаки, такі як жіноча суб’єктивність, сповідальність, відвертість, безпосередність, автобіографічність, психологізм, емоційність, фрагментарність, еротизація письма, жіноча модель образної та наративної систем. Можна зауважити, що в аналізованих творах розповідь жінки-письменниці більш емоційна, психологічно заглиблена у внутрішній світ героїв, тоді як письменники-чоловіки більшої ваги надають логічному розвитку подій, мотивації вчинків, висвітленню деталей часопростору, дослідженню причин і наслідків [5, с. 426]. Саме тому «голос жінки», яка пише сімейні романи, обов’язково має бути почутим, адже саме вона є повноцінним партнером у побудуванні родинних стосунків і берегинею сімейного затишку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку «жіночого письма» розглядає С. Філоненко, яка у своїх дослідженнях акцентує увагу на відмінності «жіночої» літератури від «феміністичної» та спирається на термін «жіноче письмо». На думку літературознавиці, у висловлюваннях самих письменниць звучить думка про неможливість поділу літератури за статевою ознакою. Типовою в цьому випадку є пропозиція поділяти літературу на «добру» й «погану», а не на «чоловічу» й «жіночу». Причиною неприйняття терміна «жіноча проза» є традиційно закріплене в патріархальній культурі значення жіночості як меншовартості [14, с. 3], тому ми, досліджуючи сімейний роман, автором якого є жінка, оперуємо поняттям «феміноцентризм». Цей термін був уведений у літературний дискурс самою Оксаною Забужко. Аналізуючи поезію С. Плат у статті «Незгасний маків цвіт», вона зазначає: «феміноцентризм» [цит. за 14, с. 29], поняття «феміноцентрична література» (поезія, проза) могло б стати в майбутньому альтернативною значно звulгаризованому на сьогодні терміну «жіноча література» [14, с. 29]. Так само авторка відмежовується від того, що її творчість має феміністичне спрямування: «Я не знаю, що таке феміністична проза... Я знаю, що таке проза, написана жінкою, яка не соромиться своєї статі й розглядає її як складову своєї особистості, а не з точки зору нав’язаних стереотипів... Зараз до слова «фемінізм» чіпляються так само, як у 70-і до слова «націоналізм», коли слово «позаяк» викреслювали як ознаку цього самого націоналізму. Якщо місце жінки в світі не маскується під архетипи берегині або діви-войовниці, класичні для української культури,

під які «стрижуть» всіх, кого попало, то це просто жіноча література, що оцінюється за критеріями «гарна» чи «погана», а не якимись іншими» [9, с. 15].

Можливо, саме тому письменниця вживає термін «феміноцентризм» та інтерпретує його у своїх творах так, як розуміє. У дисертаційному дослідженні жіночої літератури С. Філоненко пише: «Слід погодитися з Х. Стельмах: жіноча стаття авторки не робить її твір жіночим автоматично; тут ідеться скоріше не про реального автора, а про образ автора як художню конструкцію, яка може бути проявлена у творі більше або менше й так само може нести або не нести ознаки своєї статі. «Жіночість» літературного твору визначається, по-перше, усвідомленим жіночим авторством, по-друге, представленням образу жінки в якості протагоніста, по-третє, проблематизованою гендерною ідентичністю жінки-героїні. Вважаємо, що досить близьким до такого «вузького» тлумачення терміна «жіноча література» є термін <...> “феміноцентризм”» [14, с. 28].

Мета дослідження. Мета статті – дослідити сімейні стосунки головних героїв роману О. Забужко «Музей покинутих секретів», де відображено егалітарну модель сучасної родини крізь призму феміноцентризму. Саме така модель нуклеарної родини, що останніми роками тяжіє до егалітарності, передбачає сукупність морально-етичних цінностей сім'ї, які формуються за принципами рівності, взаємоповаги, взаємодопомоги та емоційної близькості між членами родини.

Виклад основного матеріалу. Роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів» – сімейний роман нашого часу. Родинна сага письменниці, яку «ніяк не асоціюють з пропагуванням сімейних цінностей» [7], присвячена пошукам сімейної гармонії. В основу твору покладено національне минуле, а саме історію України 40-х років ХХ ст., що пов'язана з діяльністю УПА. «Я завжди хотіла написати роман, який був би рівновеликий життю, тобто який означав би якийсь свій автономний світ, до якого запрошується читач і в якому йому хочеться жити разом з героями», – каже авторка в бесіді з кореспондентом Deutsche Welle. І в цьому ж інтерв'ю звучить ще одне авторське визначення – «сімейна сага доби неklasичної фізики» [3].

У сімейній сазі «Музей покинутих секретів» основна сюжетна лінія вибудовується здебільшого за участю Дарини Гощинської – незаміжньої жінки бальзаківського віку, емансипованої інтелектуалки, що веде досить розкутий спосіб життя і своїм характером та поведінкою нагадує Оксану з «Польових досліджень...», а разом і саму авторку твору. Рецензенти звертають увагу на те, що образ Дарини значною мірою зітканий з образів інших героїнь Оксани Забужко [6, с. 40].

Ламаючи гендерні стереотипи, О. Забужко в романі «Музей покинутих секретів» наділяє героїню рисами маскулітності, а її партнера рисами фемінності, репрезентуючи стосунки ідеальної партнерської егалітарної родини. «Варто, зокрема, звернути увагу на взаємини Дарини з її судженим Адріаном Ватаманюком. Можна сказати, що це ідеальна пара. Така собі високоінтелектуальна нова порода українців, рафінованих аристократів. На кшталт тієї, що у «Польових дослідженнях...». Там викладачка університету й художник (Микола К.), а тут краща у своїй професії красуня-журналістка й імпазантний антиквар, випускник фізфаку. У їхніх відносинах цілковита гармонія. Вони ніколи не сваряться й називають одне одного здебільшого пестливими іменами («Лялюська», «Адюська»). Манера вживати пестливо-слащаві слівця перекочувала, ймовірно, з оповідання «Я, Мілена», де вперше з'являється образ успішної журналістки і телеведучої. До Дарини й Андріяна не пристає жодна похабщина (вони вище за все це), хоча у своїх інтелектуальних розмовах не цураються нецензурної лексики і не надто розбірливі у статевих стосунках (принаймні Дарина)» [6, с. 41]. Тобто Дарина вживає лайливу лексику, що вказує на її агресивність, схильна до полігамності, до подружньої зради, що переважно притаманно чоловікам.

Адріян же має деякі риси фемінності. Він щирий, наївний, лагідний і набагато вправніший від Дарини на кухні, є залежним від своєї жінки емоційно: «“І ось такий чоловік мене кохає!” –

не те, і не друге, а якийсь чудний, по-телячому радісний подив за кожним разом, немов про-чумуюся зі сну, протираю очі й не йму віри: невже це мій хлопчик, такий, яким я його задумала (завжди собі уявляла – ледь не зі шкільної лави ще!), – такий живий, такий справжній, такий куди несподіваніший, багатший і цікавіший, ніж я сама спромоглася б вигадати, такий великий і вмільий, “дай сюди”, у нього справді все краще виходить, ніж у мене, навіть пократи хліб – тоненькими, однаково рівними скибочками, любо глянути (з-під мого ножа лізуть виключно неоковирні, товсті бардиги, кривобокі і в зазубнях, наче хлібину патрав голодний звір!), – і головне (хвалюся я своїм товаришкам, спершу подумки, а згодом і насправжки, без сором казка!), головне, він усе робить з якоюсь напрочуд природною легкістю й простотою, це також мусить мати щось до діла з тою безмежно зворушливою пластикою молодого звіряти: жодної, вкоріненої в тілі, потреби прикидатися, зображати собою щось, чим ти насправді не є...» [3, с. 25].

Таким чином, свідомість героїв носить андроцентричний характер, тому й авторка не акцентує на асиметричній диференціації статево-рольової ідентичності, їх поведінка вільна від «жорсткої рольової типізації», вони мають «багатший поведінковий репертуар і психологічно є більш благополучними [5, с. 110]. К. Сьмородова обґрунтовує це таким чином: «Андрогінні чоловіки поєднують в собі продуктивність та чуттєвість, а андрогінні жінки здатні вирішувати чоловічі завдання, використовуючи жіночі вміння» [12].

Отже, фемінність – не суто жіноча риса, так як і маскуліність – не суто чоловіча, як це закріпилось у нашій свідомості, переобтяженій різного роду стереотипами. Це певні способи осмислення та сприйняття реальності. На думку теоретиків фемінізму, фемінність – це довільна категорія, якою жінку наділив патріархат, це характерні форми поведінки, яких очікують від жінки у даному суспільстві [13, с. 2]. Маскуліність трактується як традиційний чоловічий спосіб буття (орієнтований на домінування), чоловічі цінності, суспільні чоловічі ролі (годувальника, захисника, опікуна, керівника).

Саме феміноцентризмом можна вважати відображені з точки зору жінки ідеальні родинні стосунки Гощинської – Ватаманюка. Любов Адася (Андріана) до журналістки описана з емоційними подробицями, наповнена ідеальною поведінкою та зображена так, як бачить це жінка в ідеалі. «Нікого в житті так не любив, як її, і за неї справді міг би вмерти, якби до того прийшлося, – вона чує це в мені, оцю мою здатність – бути вірним. Може, через це вона мене, мудака, й кохає?... Господи, – вбережи цю жінку, бо я її люблю!.. Як дивно, мокро між пальцями... Невже я плачу?..» [3, с. 403]. А вже наприкінці роману ця пристрасть стає усвідомленою. Адриян Ватаманюк визнає перевагу жіночого інтелекту, емоційності й розуму над чоловічою силою й додає таке судження, що межує із жіночим сексизмом: «Мабуть, розумна жінка таки переважає розумного чоловіка, бо наділена ще тим додатковим змістом, якого нам бракує, – сестринством до всього живого, безвідносно до місця й часу...» [3, с. 819].

На думку літературознавця А. Новикова, «Музей...» Забужко не лише зібрав та вивчив, а й експонує світ жінок – їх долі, характери, відчуття, внесок здобутків до скарбниці – особистої чи загальнолюдської; авторка вибудувала цілу експозицію жіночого світу. Витворюючи фемінну лінію персональної системи, вона поселяє в роман сучасного періоду розгортання подій: тележурналістку Дарину Гощинську, художницю Владу Матусевич, секретарку Юлічку, матерів головних героїнь Ольгу Федорівну та Ніну Устимівну; періоду 40-х років ХХ ст.: зв'язкову Гелю (Олену) Довган (саме вона, власне, є чи не найголовнішою в романі, оскільки навколо неї обертається все – розгортання історії кохання її племінника та головної героїні, завдяки їй створюється цілий телепроект, виникає потреба дослідження родоходу Довганів та ін.), її сестру, підпільницю Рахель. Але письменниця чітко розподіляє своїх героїнь на тих, хто вартий поваги, і на тих, до кого вона ставиться із зневагою. Із суто жіночою заздрістю, не шкодуючи іронії й сарказму, О. Забужко вустами своєї героїні висловлює своє ставлення до молоді Юлічки. Можна було б, напевно, зрозуміти те, що її бос ніяк не запам'ятає, звідки вона

(з Мелітополя чи Маріуполя), якби це був пересічний, непереобтяжений розумовими здібностями торгаш. В устах же рафінованого аристократа Адріяна Ватаманюка це звучить як натяк на меншовартість. Крім того, Юлічкіна розпушта безапеляційно засуджується, тоді як духовна аристократка Дарина Гощинська не тільки дозволяє собі подібні речі, а ще й відверто хизується своєю розкутістю [6, с. 42]. Їй «просто, по фіг», що вона «валялась під блищами гола, зі страпоном у руці, заляпана чужою спермою» [3, с. 630]. Тобто авторка наголошує на тому, що жінці притаманна розпушта так само, як і чоловікові, але століттями в патріархальному суспільстві вважалося, що розпусними можуть бути лише чоловіки.

Сама письменниця не визнає поняття «феміністична» проза: «Українська критика проголосила Забужко феміністичною письменницею (хоча феміністичних письменниць у художній літературі не буває, як не буває їх постколоніальних чи ліберальних – бувають тільки відповідні ідеологічні інтерпретації художніх творів, а в самих творах мова завжди йде про цільну людину, байдуже, чи та людина є чоловіком, чи жінкою), – якщо, кажу, на мене в Україні начеплено саме такий ярлик, то це сталося виключно тому, що, крім феміністичних, жодних інших живих ідей у нашій методологічно розгубленій пострадянській критиці просто не знайшлося напихваті... А що я в своїх суспільних поглядах завжди відкрито признавалася до фемінізму й щиро не збагну, як інтелігентна людина може бути антифеміністом (по-моєму, це однаково, що антисемітом), то – о, радість! – далі думати вже не треба було: “ключик” знайшовся!» [2].

Герої роману «Музей покинутих секретів» Дарина Гощинська та Адріян Ватаманюк будують ідеальні стосунки, зламавши «карму» минулого, що накладалася на покоління нащадків їхніх родів через таємниці минулого, тому вони щасливі й готові йти разом по життю до кінця: «... їхні думки в теплому, тремко набряклому бензиновим чадом повітрі весняного вечора текли крізь себе навзаєм, як сплетені пальці. Зайнялося зелене світло, і вони ступили на “зебру”, як двійко чемних школярів, – тримаючись за руки, самі того не помічаючи» [3, с. 816]. А професійна ідея успішної журналістки з чистою совістю – створити правдивий фільм і показати його дітям – теж стає не мрією, а реальністю: «Діти, живі годинники прожитого нами часу, і все, що ми можемо, – це старатись колись у майбутньому заробити в них прощення. І той, хто буде (дівчинка? З біленькими кісками?..), – як вона гляне йому (їй?) в очка при зустрічі, якщо вона цього не зробить? Її фільм» [3, с. 813]. Таким чином, у сімейній сазі «Музей покинутих секретів» О. Забужко крізь призму феміноцентризму розкриває своє бачення щасливої жінки, яка побудувала егалітарну родину.

Відвертою щодо стосунків Адріяна й Дарини в романі є думка сучасного критика Р. Семківа: «Спеціально для захоплених любовними серіалами написано сучасну історію кохання Дарини Гощинської та Адріяна Ватаманюка. Героя-коханця вдосконалено: він тепер не менш успішний, ніж його подруга, проте й далі, і ще більше (безнадійно – аж хворобливо) залежний від неї емоційно. Наразі лише такі чоловіки можуть існувати поруч відьмацько-вампіричних героїнь авторки. Зрештою, Адріян Ватаманюк потрібен, щоб сплести обидва часові пласти книги у філософську понадчасову притчу» [11, с. 232]. Тобто маємо модель емоційної біархатності в сімейних стосунках між чоловіком і жінкою.

Головна героїня, журналістка Дарина Гощинська, яка довго не могла визначитися з вибором чоловіка в особистому житті, нарешті закохується й прагне створити з Адріаном партнерську сім'ю. Молодих людей об'єднують спільні інтереси: вони намагаються розгадати секрети минулого крізь призму подій сучасності. Активна життєва позиція Дарини приваблює Адріяна не менше, ніж її жіночність. Саме таку родину можна назвати гармонійною. І ця сім'я «ґрунтується не на миттєвій пристрасті (хоч і не без цього) чи матеріальних розрахунках, а на взаємоповазі, дружбі й любові» [7].

Висновки. Отже, різні часові періоди історії суспільства диктують свої нормативні уявлення про сімейний устрій, про гендерну поведінку та ознаки гендерної ідентифікації. А письменниця О. Забужко крізь призму феміноцентризму відобразила розвиток сучасної тенден-

ції подолання гендерної стереотипізації щодо світобачення героїв роману, їхніх стосунків у родині, зміну ознак гендерної ідентифікації індивіда, а також розмивання чітких меж дихотомії «фемінність/маскулінність» і трансформацію статево-рольових уявлень і принципів у колі родини [4]. Тобто в романі «Музей покинутих секретів» репрезентовано модель сучасної нуклеарної родини, яка еволюціонує в бік формування сім'ї егалітарної, у якій усі дорослі члени мають рівні права і відповідальність за свої дії і вчинки, що, на думку авторки, і є ідеальною сучасною родиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вовк А. Оксана Забужко: «Завжди хотіла написати роман, який був би рівновеликий життю». URL: <http://www.dw.com/uk/оксана-забужко--завжди-хотіла-написати-роман-який-був-би-рівновеликий-життю/a-6111223>.
2. Забужко О. Інтерв'ю. *Літературна Україна*. 2008. № 52. URL: <http://zabuzhko.com/ua/interviews/litukrainaint.html>.
3. Забужко О. Музей покинутих секретів. 2-е вид., доп. Київ : Факт, 2009. 832 с.
4. Качак Т. Сучасна українська дитяча література: аспекти гендерної інтерпретації. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія «Лінгвістика і літературознавство»* / відп. ред. В.А. Зарва. 2009. Вип. XX. С. 424–435.
5. Кон І. Психологія статевих відмінностей. Гендерна педагогіка : хрестоматія / переклад з англ. В. Гайденко, А. Передборської ; за ред. В. Гайденко. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. С. 106–111.
6. Новіков А.О. Роман Оксани Забужко «Музей покинутих секретів»: основні теми і образи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2015. Випуск 19. Том 2. С. 39–42.
7. Коцарев О. Родина в українській літературі: складні пошуки людей та поваги. *Verbum. Справи сімейні*. 2019. № 19. URL: <https://www.verbum.com.ua/02/2019/family-affairs/literary-search-for-family/5>.
8. Роздвоєння жінки: аспекти проблеми у світлі гендерних досліджень та фемінізму (за повістю Оксани Забужко «Я, Мілена») : реферат. URL: <https://ukrreferat.com/chapters/movoznavstvo/rozdvoen-nya-zhinki-aspekti-problemi-u-svitli-gendernih-doslidzhen-ta-feminizmu-za-povistyu-oksani-zabuzhko-ya-milena-referat.html>.
9. Творчість, ринок, бестселери. Полеміка. *Дзеркало тижня*. 1999. № 8 (229). С. 15.
10. Сімона де Бовуар. Друга стаття / пер. з франц. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко : в 2-х т. Том 2. Київ : Основи, 1995. 392 с.
11. Семків Р. Леді Годіва з країни дулібів. Літературна дефіляда. *Сучасна українська критика про сучасну українську літературу*. Київ : Темпора, 2012. 544 с.
12. Сьмьордова К. Вплив агентів гендерної соціалізації на формування гендерної ідентичності підлітків. URL: <http://conference.mdpu.org.ua/viewtopic.php?t=284>.
13. Фемінність та маскулінність. *Незалежний культурологічний часопис "І"*. 2003. № 23.
14. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.00 ; Дніпропетровський національний університет, 2003. 230 с.